

Aznarisme, mitjans de comunicació i hegemonisme

L'11-M i el trencament del model

Enric Marín

Les eleccions espanyoles del 14 de març van assolir un nivell de densitat històrica comparable a les de la primera victòria de Felipe González. Tant per les seves repercussions internes i externes com pel que van significar de canvi de cicle polític. I en aquest context de canvi els mitjans de comunicació van tenir un paper estel·lar. En efecte, el model comunicatiu autoritari del PP es va girar de forma imprevisible contra els seus gestors. El detonant va ser la gestió informativa amb fins electoralistes de la tragèdia humana de l'11-M. Aquesta darrera instrumentalització dels mitjans públics i afins va actualitzar les anteriors. I plovia sobre mullat.

La sensació que s'estava amagant informació i intentant confondre la població va crear una situació en què unes polítiques concebudes a partir del control estricte de la comunicació vertical van ensopegar amb la impossibilitat de controlar la comunicació en xarxa. Embriagat de la seva pròpia retòrica propagandística, el govern central va creure que podria mantenir el necessari control ferri sobre els mitjans de comunicació. Una concepció jeràrquica i instrumental dels mitjans de comunicació no els va permetre entendre la situació incontrolable que s'estava produint davant seu. El govern d'Aznar va tractar un tema global com si fos una qüestió domèstica, tot i que la brutalitat esfereïdora de la massacre portava el segell del terrorisme internacional. I no es va avaluar adequadament el fet que els fluxos de la informació internacional no són controlables. Ni tan sols con-

fonent l'ONU o enviant cartes amb instruccions precises als ambaixadors.

Abans, però, de detenir-nos en les característiques de les polítiques comunicatives que han caracteritzat l'autoritarisme aznarista, fem una visió panoràmica sobre les conseqüències previsibles del tomb electoral del 14 de març, que hem considerat històric. Aquesta consideració és més perceptible si distingim tres escenaris.

En primer lloc, Catalunya. Després de les eleccions basques del 2001, la victòria de les esquerres catalanes en les darreres eleccions al Parlament de Catalunya va ser la segona gran ensopegada de l'aznarisme. Pel tarannà plural i pel contingut programàtic, el govern catalanista i d'esquerres estava cridat a convertir-se en la locomotora del canvi democràtic al conjunt de l'Estat. El darrer procés electoral a la Comunitat de Madrid i la situació de bloqueig polític a Euskadi feien que aquest impuls no pogués procedir ni de Madrid ni de Bilbao. Aquest és el motiu del linxament mediàtic perfectament programat de Carod-Rovira, així com de l'hostilitat institucional desplegada contra el govern català. Però els resultats del 14 de març han reforçat de manera contundent els partits que donen suport al govern de la Generalitat i han obert un nou horitzó per a les polítiques catalanistes i de progrés contingudes en el pacte del Saló del Tinell.

En segon lloc, la política espanyola. El fracàs de l'aznarisme obre la via a una segona transició democràtica a l'Estat espanyol. Cal reconèixer que

Zapatero recull una herència enverinada. La degradació democràtica, les tensions interterritorials, el sectarisme en la concepció de la lluita antiterrorista i una política internacional demencial. Podria ser, fins i tot, que la mateixa política econòmica del PP fos molt menys brillant del que acostuma a convenir-se... Tornar a una situació racional i constructiva sembla la primera prioritat. Però el canvi de cicle polític també farà necessària una clara visió d'Estat per tal de donar un salt històric en el reconeixement conseqüent de la realitat plurinacional de l'Estat espanyol.

En tercer lloc, el tauler mundial. La caiguda d'Aznar podria acabar d'arrossegant Bush i el seu equip. És el fracàs tràgic d'una estratègia compartida des de la subordinació: el fracàs d'Aznar és el fracàs de Bush. Des de l'òptica de la lògica de la política internacional, la gestió del govern d'Aznar de la crisi de l'Ir-M és un cop a la línia de flotació de la «internacional neocon». El compromís de Rodríguez Zapatero de retirar les tropes abans de l'1 de juliol si l'ONU no assumeix el ple control de la situació modifica dràsticament el centre de gravetat de les relacions diplomàtiques internacionals.

Hem dit que les polítiques informatives del govern del PP s'han girat amb força incontrolable contra les expectatives electorals del candidat Rajoy. Les conseqüències d'aquest fracàs fan de mal predir, però poden ser molt profundes. Amb tota probabilitat ens trobem davant d'una crisi de la cultura política que Aznar i el seu equip havia modelat des de l'acció de govern, però també des de plataformes de pensament com la FAES. Cultura política en la qual el model comunicatiu ha estat una peça clau d'un mecanisme polític democràticament restrictiu. De fet, la regressió democràtica dels darrers anys ha pres la forma d'un «cop institucional».

Estic convençut que l'autoritarisme de la nova modernitat ja no es construeix sobre moviments de masses uniformades. Els cops institucionals de la nova dreta autoritària (els «neocons» als EUA) no tenen caràcter insurreccional. Són molt més

subtils, es fan des de les institucions. Amb lectures restrictives de l'ordenament jurídic democràtic. I en aquesta nova modalitat de «cop d'Estat blanc» la dreta espanyola ha estat en posicions d'avantguarda: la connexió vital amb el pòsit de l'autoritarisme franquista (més actiu del que havíem sospitat) li ha proporcionat una gosadia insòlita. De fet, els «neocons» que dissenyen les polítiques de Bush havien identificat l'aznarisme amb la realització més acabada de bona part del seu ideari. Sigui com sigui, l'aznarisme ha representat una restricció programada de les garanties democràtiques. Una involució democràtica que no ha necessitat la destrucció de les institucions. El mecanisme és prou transparent: n'hi ha prou amb sotmetre els poders legislatiu i judicial al poder executiu. I amb satel·litzar els organismes independents com el «Defensor del Pueblo». I, també, amb l'exercici del control directe i indirecte dels mitjans de comunicació públics i privats... Si, finalment, la lluita antiterrorista proporciona base objectiva per sotmetre la ciutadania a xantatge emocional, el cercle del «pensament únic» es pot tancar de manera prou satisfactòria.

¿Quines han estat les claus de les polítiques comunicatives del PP? ¿Quin el seu paper en la definició d'aquest nou autoritarisme? I què ha tingut en comú amb d'altres experiències com les dels «neocons» nord-americans o amb Berlusconi?

Amb diferent intensitat, els tres casos esmentats han compartit alguns trets característics. Indicativament, podem apuntar els següents:

Una concepció reduccionista de la cultura democràtica que tendeix a identificar-la preferentment amb els aspectes més litúrgics i formals.

La voluntat limitadora de les garanties democràtiques, amb tendència a desdibuixar l'autonomia dels poders legislatiu i judicial davant l'executiu.

La preeminència de la ideologia de la seguretat, fins i tot quan això comporta manifestament la restricció de les llibertats, en virtut de la prioritat de la lluita antiterrorista, definida ja en una dimensió definitivament global.

Concepcions ideològiques plutocràtiques. Aquesta visió es tradueix en una devoció absoluta per totes les formes de poder, com la manifestada per Aznar durant els prolegòmens i en el decurs de la guerra de l'Iraq, o en l'intervencionisme governamental sobre les decisions de la judicatura o d'organismes reguladors com ara el de la competència.

Una concepció instrumental de les indústries culturals i els mitjans de comunicació. La funció de les indústries culturals està centrada en el control i la modelació interessada de l'opinió pública.

Una posició tèbia davant els valors propis de l'Estat de benestar. De fet, la necessitat objectiva de reformes és aprofitada per dur a terme un pacient i sistemàtic programa de desballestament d'alguns aspectes nuclears referits a les polítiques públiques com, per exemple, en el camp de la sanitat, l'ensenyament o la comunicació.

Una concepció de les polítiques de liberalització econòmica que combina la desregulació a favor d'un mercat fortament descompensat amb intervencionisme governamental. L'Estat apareix, llavors, com un instrument d'intervenció subtil sobre el mercat però al servei dels grans conglomerats.

La funció cohesionadora d'un discurs social que estimula i intenta capitalitzar la xenofòbia domèstica (immigració vinculada a delinqüència) o mundial (el terrorista identificat amb el religiosament o culturalment diferent).

La relativització dels valors socials identificats amb el laïcisme. Coqueteig amb les ideologies que connecten amb el nou fonamentalisme cristià.

La consideració estàtica dels grans escenaris actuals de la democràcia institucional (els estats), concebuts com una mena d'instàncies quasi naturals, ahistòriques.

Una actitud refractària al significat de la crisi de l'Estat-nació en el nou context de mundialització. D'aquí, també, la resistència a la creació o enfortiment de mecanismes i institucions de coordinació i govern de caràcter supranacional que puguin limitar la «sobirania nacional», entesa com a espai lògic i natural de la racionalitat política.

Partint d'aquests elements comuns, l'aznarisme ha esdevingut una variant sòlida i perfectament identificable. Podem destacar cinc característiques per tal de copsar les singularitats d'aquest model d'autoritarisme:

proximitat vital i biogràfica amb els valors autoritaris que van sustentar el feixisme de la primera meitat del segle xx;

centralitat del discurs antiterrorista en la construcció del sentit social i polític de l'acció de govern i la seva legitimació;

un intervencionisme econòmic sobre els antics monopolis estatals privatitzats i convertits en noves multinacionals de forta presència regional (Amèrica Llatina, preferentment);

substitució del centralisme polític franquista per un nou centralisme econòmic i cultural que pren com a epicentre renovat Madrid;

construcció singular d'un nou «despotisme mediàtic» en què la cultura de l'entreteniment identificada popularment com a «telescombria» fa de perfecte coixí de l'adoctrinament informatiu i ideològic més sectari.

Aquestes característiques tenen una cosa en comú: connecten amb l'especificitat de la trajectòria històrica de la dreta espanyola. Particularment si considerem el període més llarg, central i determinant del segle xx: la dictadura franquista. Moment de vertebració d'un peculiar capitalisme industrial –migracions forçades (interiors i a l'exterior), proletarització intensiva, sobreexplotació, compensació del dèficit comercial amb les remeses dels immigrants i el turisme– i d'un nou imaginari espanyol que encara actua com a substrat d'una part significativa de la cultura espanyola de masses vehiculada des de les televisions. El fet és que les concepcions econòmiques i la política cultural i informativa del segon franquisme han marcat la transició democràtica més del que podia semblar inicialment. El pòsit d'aquesta tradició s'ha fet notori en la configuració dels mecanismes bàsics d'aquesta cultura política neoconservadora en el camp dels mitjans de comunicació i les indústries culturals:

– La pràctica intervencionista en el procés de privatització dels antics monopolis franquistes esdevinguts nous monopolis locals privats amb projecció internacional. Les complicitats creuades entre els dirigents dels grans bancs, els gestors d'aquestes noves multinacionals i el nucli dur de la direcció del PP han fet possible un control directe o indirecte d'una part molt significativa de les indústries culturals i els mitjans de comunicació privats.

– Aprofitament màxim de les possibilitats de control governamental dels mitjans de comunicació públics audiovisuals. Com és sabut, el model de gestió d'aquests mitjans de comunicació definit en els primers anys de la transició i consolidat en l'etapa socialista permet traslladar de forma mecànica les majories parlamentàries als consells d'administració d'aquests ens públics. L'etapa d'Urdaci al davant dels informatius de RTVE han marcat una fita històrica. El *Prestige*, la vaga general «inexistent», el tractament de la guerra de l'Iraq, l'anomenat *cas Carod* i la crisi de l'II-M han suposat els punts d'inflexió d'una política informativa de matriu estrictament propagandística.

– Aquest control dels mitjans s'ha vist complementat per una estudiada actualització de les tècniques propagandístiques aplicades a la comunicació política i la creació d'imaginari socials i ideològics. La intervenció sobre el llenguatge, forçant la significació de les paraules i establint connotacions emotives negatives o positives a conveniència és la més subtil de les formes de propaganda.

L'efecte combinat del control sobre el llenguatge i sobre les indústries culturals i bona part dels mitjans de comunicació públics i privats ha estat un dels pilars bàsics del poder despòtic aznarista. I la seva mala gestió (el seu ús abusiu) la raó de la seva crisi definitiva. Un cop tancat el cicle aznarista, hi ha un consens generalitzat sobre la urgència de procedir a una renovació profunda del model dels mitjans de comunicació audiovisuals públics. Sense aquesta reforma no hi haurà cap procés de regeneració democràtica sòlid i consolidable, en la línia de les propostes del Col·legi de Periodistes de Catalunya o dels continguts del pacte de govern signat per les forces d'esquerra al Saló del Tinell.